

Тамара Демченко,

Ірина Рубіс

ВИБОРИ ДО I ТА II ДЕРЖАВНИХ ДУМ РОСІЇ НА ЧЕРНІГІВЩИНІ

У демократичному суспільстві або принаймні такому, що прагне до демократії, вибори до вищих та місцевих органів влади завжди привертають пильну увагу громадськості, опиняються у центрі політичного життя. Від їх результатів залежить не лише подальший розвиток держави чи доля нації, часто-густо вони безпосередньо зачіпають й особисті інтереси громадян. З іншого боку, організація виборів породжує низку проблем, яких монархічний чи тоталітарний режими просто не знають.

Уперше піддані Російської імперії, а відтак і населення Чернігівської губернії, зіткнулись з феноменом виборів за доби російської революції 1905-1907 рр., коли у розпал жовтневого політичного страйку, цар Микола II змушений був підписати Маніфест, одне з положень котрого і створило прецедент - законодавчу Думу у Росії.

У даній розвідці мова піде про особливості виборчої кампанії на Чернігівщині, зокрема, авторів цікавить питання про роль тодішньої місцевої преси у її проведенні.

Але, перш ніж перейти до викладу конкретного матеріалу, -декілька загальних зауважень щодо специфіки виборів 1906-1907 рр.

Вибори до перших двох російських Дум відбувалися на основі виборчого закону від 11 грудня 1905 р. Згідно з його положеннями вибори не могли стати цілком демократичними, бо права обирати і бути обраними були позбавлені цілі верстви населення - військовослужбовці, учні, робітники невеликих підприємств. До виборчих урн не допускалися жінки. Не були вибори і прямими, бо здійснювалися згідно з "куріальною системою", коли виборці, об'єднані за ценовими чи соціальними ознаками (домовласники, землевласники, робітники, селяни-общинники), обирали у своїй курії, які, природно, були різними за чисельністю, а тому вибори були запрограмовані на нерівність, бо один голос землевласника (I курія) прирівнювався до 3 голосів заможних городян (домовласників), що входили до II курії, 15 голосів селян (III курія) і 45 голосів робітників великих підприємств (не менше 50 осіб чоловічої статі), які об'єднувалися у IV курії. До того ж, землевласники обирали за двоступеневою системою (обрані в губернські виборці обирали безпосередньо членів Думи), а для селян передбачався чотириступеневий марафон: сход-волесть-губернія-Дума.¹

Що ж стосується безпосередньої процедури, то складається враження, що її

навмисно заплутували, щоб звичайній людині годі було й сподіватися без сторонньої допомоги розібратися у тих хитросплетіннях.

Місцева преса змушена була чимало місця відводити елементарному роз'ясненню суті виборчих правил. Судить самі.

У виборах брали участь виборці і виборщики. Перші обирали виборщиків, а ці останні інших виборщиків або ж депутатів до Думи. Кандидатури виборщиків обговорювалися виборцями на спеціально зібраних з'їздах, які проходили у закритих приміщеннях, але при обов'язковій присутності поліції. Запізнення на з'їзд означало втрату для виборця права голосу, бо його просто не пускали до приміщення. З'їзд, у якому брало участь понад 500 виборців, працював від 9 до 21 години. Кожен виборець мав особисто передати голові з'їзду бюлетень-записку, у якій вказувалися його анкетні дані, місце проживання, номер за виборчим списком та прізвище людини, за яку він віддає свій голос. Регламентація доходила до комізму, бо ця записка мала бути складеною так, щоб написане в ній було заховане всередині, голова комісії особисто стежив, як її вкидали до урни. Підрахування голосів відбувалося наступного дня з 9 години ранку в присутності виборців і всюдисущої поліції.² Приблизно за таким же сценарієм відбувалися і вибори у губернії.

І попри все це, вибори породили передчуття змін не лише в середовищі інтелігенції, але й селянства. Високих оцінок, даних як виборам, так і їхньому наслідкові - I та II Думам, у літературі не бракує. П. Мілюков слушно зауважив, що саме 1906-й рік поставив на чергу те завдання, котре "для "парламентської" політичної партії було центральним: вибори до органу народного представництва".³

Великі надії покладали на вибори і представники українського національно-визвольного руху, адже саме з законодавчою думською діяльністю вони пов'язали свої надії на здобуття автономії та демократичні зміни в громадському житті. М. Грушевський писав: "В часі, коли нема свободи преси, нема свободи слова, нема свободи зборів, коли послови не дозволяють зібрання з своїми виборцями... (так було у Чернігові з послом Шрагом)... має велике значення, що з думської трибуни можна бити правительство..., потягати бюрократію до відповідальності - хоч би моральної, і ті грізні промови потім пускати у всі кути Росії".⁴ Значний інтерес до Дум з боку селянства було зумовлено його сподіванням на одержання землі, звільнення від безправ'я і злиднів. Показова в цьому відношенні телеграма, надіслана на адресу І. Шрага до Петербурга: "Общество крестьян села Жукоток Черниговского уезда Довжицкой волости желает полного успеха продолжать свою деятельность на пользу всего русского народа, который готов стать на защиту Думы и слезно просит вывести его из нищеты и бесправия. Сельский староста Афанасий Никитенко".⁵

Питання про залучення до виборів селянства, подолання відчуженості з їхнього боку набуло особливого значення, бо зрештою саме від голосів малоземельного селянства і міських низів залежала доля виборів.⁶

У принципі досить важко вивести якусь загальну формулу ставлення до виборів навіть у Чернігівській губернії. Все залежить від точки зору спостерігача. Трудовик Т. Локоть підкреслює, що у Борзнянському повіті кадети не знайшли підтримки у селянства,⁷ а кадет М. Могилянський, аналізуючи настрої селян Чернігівського повіту, прийшов до висновку, що, на думку більшості селян, "єдиним завданням Думи" є "реєстрація селянських

потреб, що перешкодило обранню посла від повіту з числа селян.⁸ Вибори у сільській місцевості залежали від багатьох факторів. Представники “правого дворянства” заявляли навіть таке: “Что там ваша конституция, ваши выборы! Ручаюсь, что меня выберут хоть китайским императором, если не пожалеем несколько бочек спирта из моего завода!”. Але до честі борзнянських виборців треба зауважити, що вони не поласилися на дармову горілку чи якийсь інший підкуп.⁹

Що ж стосується міст, то тут виборча кампанія була організована завдяки зусиллям осередків новоствореної партії Народної свободи (кадетської). Повною мірою це стосується і Чернігова, де українські депутати пройшли за списком конституційних демократів.¹⁰ У Чернігові, зокрема, члени вище названої партійної групи заснували видання місцевої газети “Десна”, яка хоч “офіційно не належала до партійних видань, але відстоювала кадетську програму”.¹¹ Саме їй і судилося відіграти важливу роль у передвиборній агітації. Адже кадети у Чернігівській губернії виявилися найлівішою силою, яка реально могла претендувати на депутатські мандати і протистояти чорносотенно-монархічним колам. Тому редакція цього друкованого органу вважала (і була недалекою від істини), що лише діячі кадетської партії правильно розуміють свій обов’язок перед Вітчизною, що тільки ця партія є організованою силою у Чернігові, тим паче, що на передвиборних зібраннях інших партій як реакційних, так і тих, що до них примикають, не можна почути навіть послідовної програми.¹² Не обминула газета і прикрого стану переслідувань у губернії: “Народ мовчить, багато шанованих політичних діячів і свідомих громадян арештовані, перебувають в ув’язненні або ж вислані без суду та слідства у віддалені місця”.¹³ За цією безадресною через цензурні умови критикою криється натяк на арешти членів кадетської групи. У Ніжині превентивному арешту був підданий обраний до І Думи Я. Гужовський.¹⁴ З ентузіазмом пропагувала “Десна” на своїх шпальтах програмні вимоги кадетів: роз’язання аграрного питання; добитися доступних і дешевих кредитів на поліпшення сільського господарства; запровадити загальну безкоштовну освіту і вільний доступ до вищих навчальних закладів; рівноправ’я та знищення станів; рівний для всіх виборний суд; скасування смертної кари; запровадження прямого податку на прибуток”.¹⁵ На тлі агітаційного матеріалу добре редагованої і привабливої своїм відкрито ліберальним характером “Десни”, неофіційна частина “Черниговских губернских ведомостей” виглядала блідно і непереконливо. Ми далекі від того, щоб саме у цій обставині вбачати головну причину перемоги лівих сил у губернії, але їй відкидати заслугу преси не можна.

Нарешті день, коли “вся губернія з тривогою і надією дивилася на зібрання губернських виборців”, настав. Виборчими зборами було обрано¹⁶

№	Прізвище, ім’я та по батькові депутата	Політична симпатія
1	Бабич Олексій Овсійович	трудовик
2	Гужовський Яків Олександрович	кадет
3	Куриленко Петро Іванович	кадет
4	Миклашевський Микола Миколайович	кадет
5	Локоть Тимофій Васильович	трудовик

6	Остроносів Логін Зосимович	трудолик
7	Тарасенко Іван Васильович	трудолик
8	Свечин Олексій Олександрович	кадет
9	Шраг Ілля Людвигович	кадет
10	Муханов Олексій Олексійович	кадет

І уряд царської Росії, і місцева чернігівська влада були вкрай стурбовані результатами виборів. Від Чернігівської губернії до I Думи не було обрано жодного правого депутата.

При організації виборів до II Думи вказані структури прагнули максимально нейтралізувати дію негативних, з їхньої точки зору, факторів, зокрема, це стосувалося преси. У Чернігові ще влітку 1906 р. були заборонені “Десна” і її наступниця - газета “Утренняя заря”. Натомість у листопаді того ж таки року стало виходити “Черниговское слово”, редакція якого, формально не пов’язана із владою, відкрито перейшла на бік чорносотенців - місцевих відділень “Союза русского народа”.

Виборча кампанія, яка проходила у січні-лютому 1907 р., відбувалася в “обстановці відкритої поліцейської сваволі”.¹⁷ Виборчий закон порушувався безсоромно, “Черниговское слово” обмежувалося традиційною риторикою: “Багато праці накопичилося: країна страждає від терору лівих партій. Всі сподівання звернені на майбутню Думу: від неї чекають миру, злагоди, справедливості для Батьківщини...”¹⁸

Так трапилося, що на час виборів до Другої Думи чернігівські поступові кола були позбавлені допомоги місцевої преси. Почасті цю проблему вдалося розв’язати, дякуючи київській. На шпальтах найпопулярнішої у ту добу української газети “Ради” знаходимо чимало матеріалів про наш край. Привертають увагу спостереження С. Єфремова, який, розмовляючи у потязі з селянином із Чернігівщини, прийшов до висновку, що інтерес до II Думи “безмірно вищий”, ніж це було ще рік тому.¹⁹ “Рада” постійно інформувала читачів про порушення виборчого законодавства. Так, у селі Охрамівчів Сосницького повіту колишній виборець Власенко мусив переховуватися, бо урядник погрожував заарештувати його.²⁰ Особливо люто переслідували депутатів розпущеної I Думи, тим більше, що довіра до них була велика. Відтак коли І. Тарасенка в м. Воронежі Глухівського повіту обрали навіть під наглядом поліції уповноваженим (виборщиком), то вибори було негайно скасовано.²¹ І хоча ще в грудні 1906 р. міністерство внутрішніх справ розіслало по губерніях циркуляр, в якому місцева влада зобов’язувалася у рамках закону всіляко сприяти ходу виборів,²² чернігівська поліція робила все навпаки, постійно вишукуючи засоби перешкоджати виборцям із лівого табору. Доходило до смішного: навіть список кандидатів у виборці по Чернігову від поступовців та робітничих груп поліцейстер заборонив друкувати.²³ І попри все це “Рада” повідомляла про перемогу представників лівих сил, звістки про які надходили з повітів та міст. Заклики ж правих: “Використайте своє право обирати своїх представників в Державну Думу мудро. Обирайте чесних, правдивих, толкових людей, що знають селянські потреби, люблять свою вітчизну та бажають попрацювати на її користь”,²⁴ - мабуть, теж не були марними. Просто у селян були свої міркування щодо того, хто повинен репрезентувати їхні інтереси. Не вдалося чорносотенцям про-вести своїх виборців і через міські курії. До II Державної Думи від Чернігів-

ської губернії були обрані²⁵

№	Прізвище, ім'я та по батькові депутата	Політична симпатія
1.	Демет'єв Никифор Васильович	трудолик
2.	Лосик Андрій Георгійович	кадет
3.	Юренєв Петро Петрович	кадет
4.	Рубіс(ов) Микола Костянтинівич	кадет
5.	Приходько Пилип Йосипович	соціал-демократ
6.	Іскрицький Михайло Андрійович	мирне оновлення
7.	Хвіст Василь Іванович	есер
8.	Трофименко Павло Олександрович	кадет
9.	Вовк-Карачевський Василь Васильович	народний соціаліст
10.	Веремієнко Тимофій Степанович	трудолик

Реакція на результати виборів до II Думи по Чернігівській губернії була діаметрально протилежною. “Рада” із задоволенням сповіщала: незважаючи на всі зусилля властей і чорносотенців, перемогли 3 кадети, 6 “лівих” і мирнообновленець.²⁶ Поміж обраних депутатів можна зазначити кілька свідомих українців, а також людей з ясно визначеними українськими симпатіями: Рубіс, Вовк-Карачевський, Хвіст і Веремієнко вступають у Думі до української фракції”.²⁷ “Чернігівське слово” було обурене і роздратоване, “кращі люди” являють собою мутний та брудний осадок. Трапилось щось неймовірне і незрозуміле. І як результат - урочиста хода Вовков-Карачевських, Лосиков, Хвостов...²⁹

Залишається додати, що ліві посліди пройшли ще від декількох українських губерній - Харківської, Катеринославської та Таврійської. Лише в Херсонській, Полтавській та Бессарабській губерніях перемога правих була безумовною.

Невдача, яка спіткала царський уряд і на цих виборах, привела до зміни виборчого закону. А для українського народу участь у виборчих кампаніях, попри всі застереження, стала важливою віхою на шляху розвитку його громадсько-політичного життя. Саме в ході цих виборів чи не вперше в Росії була продемонстрована і роль преси в організації та проведенні такого масового заходу. Навіть затиснута в лещата цензури ліберально-демократична преса вплинула на результати виборів.

Джерела та література:

- 1 Шацільо К.Ф. Первая Государственная Дума // Отечественная история. - 1996-№ 4.-С. 60-61.
- 2 Десна. - 1906. - 16 марта.
- 3 Милкоков П. Н. Воспоминания. - М., 1991. - С. 234.
- 4 Грушевський М. С. З біжучої хвилі. - К., 1907. - С. 91.
- 5 Державний архів Чернігівської області, (далі - ДАЧО). - Ф. -1081. - Оп. 1. - Спр. 6. - Арк. 2.
- 6 Локоть Т. В. Первая Дума: статьи, заметки и впечатления. -М., 1906. - С. 39.
- 7 Так само. - С. 20.
- 8 Могилянський М. Из крестьянских настроений. Наблюдения над крестьянскими настроениями на Украине. (Черниговский уезд) // Украинский вестник. - 1906. - № 2. - С. 112.
- 9 Локоть Т. М. Указ. соч. - С. 43.
- 10 Белоусенко О. Украинское народное представительство // Украинская жизнь. -1916. - № 4-5 - С. 12.
- 11 Старинець О. Г. Виникнення організацій конституційно-демократичної партії (партії народної свободи) в Україні (жовтень 1905 - лютий 1906 рр.)// Український історичний журнал. -1995. - № 6. - С. 43.

- 12 Десна. - 1906. - 22 марта.
13 Там само. - 18 марта.
14 Старинець О. Г. Назв. праця. - С. 43.
15 Десна. - 1906. - 16 марта.
16 ДАЧО. - Ф. 128, - Оп. I. - Спр. 13180. - Арк. 32.
17 Калинычев Ф. И. Государственная Дума в Росии в документах и материалах. - М., 1957.-С. 241.
18 Черниговское слово. - 1906. -1 ноября.
19 Рада. - 1907. - 24 лютого.
20 Там само. - 25 січня.
21 Там само. - 20 січня.
22 ДАЧО. - Ф. 128. - Он. 1. - Спр. 13180. - Арк. 76.
23 Рада. - 1907. - 27 січня.
24 Черниговские губернские ведомости: часть неофициальная. - 1907. - 18 января.
25 Энциклопедический словарь Гранат. - 13-еизд. - М, [Б. г]. -Т. 17. - С. 31-54.
26 "Партия мирного оновлення" утворилася 1906 р. із фракції в 1 Державній Думі. Вона об'єднувала лівих октябристів, правих кадетів та інших "конституціоналістів".
27 Рада. - 1907. - 15 лютого.
28 Черниговское слово. - 1907. - 11 февраля.

